

МУДРІСТЬ НАРОДНА

Туркменські прислів'я та приказки

МУДРІСТЬ НАРОДНА

Збірник двадцять п'ятий

**ТУРКМЕНСЬКІ ПРИСЛІВ'Я
ТА ПРИКАЗКИ**

**Упорядкував і переклав
Михайло Михайлов**

*Київ
Видавництво художньої літератури
«Дніпро»
1978*

С(Туркм)
Т88

Т $\frac{70500-124}{M205(04)-78}$ **110-78**

© Видавництво
«Дніпро», 1978

ВСТУПНЕ СЛОВО

Усна поетична творчість туркменського народу відзначається багатством тематики, яскравою художньою формою, розмаїттям жанрів. Це казки, легенди й да-стани, пісні, голосіння, загадки, анекдо-ти, скоромовки, прислів'я та приказки. У туркменській мові прислів'я та при-казки («аталар сози», «бабалар сози») означають «слово батьків», «повчання дідів» і красномовно свідчать про зна-чення мудрих настанов предків для на-ступних поколінь. Адже в прислів'ях і приказках узагальнено трудовий та історичний досвід трудящих має про-тягом багатьох віків.

Походження і шляхи розвитку прислі-в'їв і приказок вивчено далеко не повно. Іноколи не завжди можна з абсолютною точністю визначити, яким народом ство-рене те чи інше прислів'я, що одночасно існує в багатьох мовах. Зокрема в куль-турі туркменів виразно помітні дві хви-лі: тюркська та іранська. Цим обумовле-

но й те, що деякі твори фольклору і старі пам'ятки літератури на фарсі й тюркських мовах спільні і для туркменів, і для інших народів — персів, таджиків, узбеків, азербайджанців.

Прислів'я та приказки органічно вплітаються в тканину багатьох інших творів туркменського фольклору. Ними багаті не лише героїчний епос «Кер-огли», але й дастани, казки, легенди, пісні, пам'ятки літератури XV—XVII ст. Так, у дастанах «Шасенем і Гаріб», «Саят і Хемра» моральна розбещеність служителів культу, тиранія й злочини ханів, шахів, візирів викриваються за допомогою влучних афоризмів, близьких до прислів'їв. У свою чергу окремі вірші й афоризми видатних туркменських поетів згодом стали прислів'ями та приказками, зокрема твори Махтумкулі Фрагі (1731—1780), який добре знав і правдиво зобразив тяжке становище народних мас. Саме тісний зв'язок туркменської літератури з усною народною творчістю відзначав ще академік А. Кримський.

Поряд з визначними поетами, авторами епічних творів, у туркменів було багато народних співців-шаїрів, переважно неписьменних імпровізаторів, які збагачували фольклор власними афоризмами.

Тому іноді дуже важко визначити, запозичував поет свої афоризми з фольклору чи, навпаки, вірші поета перетворилися на прислів'я та приказки.

Значною і близькою до фольклору була творчість Кеміне (помер 1840 р.) — співця найбіднішого дехканства. Він показав нещадну експлуатацію трудящих мас баями і духівниками, сміливо викривав їхню жорстокість і тупість, обмеженість і зажерливість. Кеміне, крім своїх віршів, відомий ще завдяки численним оповіданням і анекдотам про його життя й пригоди, про постійні сутички з можновладцями, баями та ішанами. Не виключено, що народ на основі його віршів створював свої влучні віршовані афоризми.

Наприклад, у вірші «Довірся розуму» Кеміне порівнює скнару-піра з жуком гнойовиком і промовляє: «Хто розпізнав тебе, того звать грішником. Хоч молишся, та ладен проклясти». В іншому творі поет пише: «Баям лише багатство миле. Рідний край милий біднякам!» Як тут не згадати народне прислів'я: «Біднякові дорога батьківщина, багачеві — прибутки». Народ у вигляді чіткої сконденсованої думки взяв з вірша основний його зміст і поширив як прислів'я.

В іншому випадку якась одна характерна фраза чи яскравий вислів з літературного твору починає жити в народі як прислів'я або приказка.

Туркменські прислів'я та приказки охоплюють найрізноманітніші сфери життя народу, починаючи від найдавніших часів і до наших днів. Тому вони мають велику пізнавальну й художню цінність. Власне, нема такої галузі людської діяльності, яка не одержала б влучної і мудрої оцінки в прислів'ях. Як своєрідний соціально-історичний та художній літопис, вони відображають духовне й моральне життя народу, знайомлять з його давніми традиціями, звичаями і побутом, філософськими поглядами. Своїм повчальним характером прислів'я та приказки сприяли виробленню морально-етичних норм співжиття, прищеплювали повагу до праці, виховували почуття людяності й справедливості, викликали ненависть до насильства, жорстокості й соціального гноблення.

У патріархально-родовому і феодально-байському суспільстві прислів'я викривали панівні верстви, хижацьку суть ревнох захисників ісламу — мулл, ішанів, ходжів, суфіїв, пірів, які стали символом зажерливості, скупості, розпусти

й хабарництва. В цьому розумінні туркменські прислів'я в своїй антирелігійній спрямованості близькі до прислів'їв інших тюркомовних народів («Гадав — святий, придивився — свиня», «Святий розбещується, як побачить золото», «Кажуть: «мула», «ходжа», та краща за всіх — людина»). Подібні прислів'я ми можемо знайти у таджиків, узбеків, азербайджанців.

Почесне місце в прислів'ях та приказках посідає праця, яка є мірилом усіх цінностей, в них звеличуються роботящі руки, майстерність ремісників, землеробів і скотарів.

Серед тематичного багатства туркменських прислів'їв та приказок зустрічаємо чимало й таких зразків, у яких народ втілює свій практичний досвід, спостереження над природою, свої морально-етичні погляди.

Переживши за свою багатовікову історію численні ворожі навали й загарбницькі війни, туркменський народ уславлював у прислів'ях та приказках патріотизм, захисників батьківщини, силу колективу, закликав до об'єднання родів і племен, до мирного життя, засуджував війни й чвари між народами. Слід зауважити, що окремі туркменські

прислів'я та приказки мали реакційний зміст, що пояснюється, як пише туркменський фольклорист професор Б. Каррисв, «суперечливістю реального життя й свідомості мас у різні історичні епохи, забобонами старого аулу»¹, обмеженістю світогляду творців цих прислів'їв, впливом ідеології панівних класів. Це особливо відчутно в тих прислів'ях і приказках, в яких відбилися архаїчні вірування, феодальні погляди на жінку та інші різні племенні й родові забобони. Такі прислів'я та приказки в наш час перейшли в пасивний фонд і в живому побутуванні майже не зустрічаються. Проте прислів'я, які зберігають відгомін матриархату, язичеських вірувань, зокрема обожнення вогню, сонця й місяця, собаки й вовка, і досі привертають увагу науковців. Пастушачий побут туркменів-скотарів виразно відбився у прислів'ях і приказках, так само як і культ коня й води, притаманний фольклору й літературі народів Середньої Азії та Сходу. Що ж до основного фонду туркменських прислів'їв та приказок треба сказати, що вони не втратили своєї пізнавальної цін-

¹ Туркменские пословицы и поговорки. Ашхабад, 1961, с. 8.

ності й актуальності і в наш час, співзвучні морально-етичним поглядам нашого сучасника.

Поетична форма й побудова туркменських прислів'їв та приказок надзвичайно різноманітна. Вони не лише багатий фонд народної фразеології, але й взірець образного художнього мислення. Деякі з них складаються з дворядкової поетичної строфи, хоча багато й трирядкових та однорядкових. Широко вживані такі прийоми, як градація, паралелізм, співставлення і метафора, алегорія й символи. Ритміка багатьох прислів'їв наближає їх до віршованої метрики, хоча віршована форма зустрічається рідко.

Як дійовий жанр усної поетичної творчості туркменські прислів'я повсякчас шліфуються, варіюються і художньо вдосконалюються. Відбувається безперервний процес народження нових творів, викликаних радянською дійсністю, які виражають психологію радянської людини, активного будівника комуністичного суспільства («Радянський супутник летить — весь світ радіє», «Колгосп — світлий шлях», «Ленінська правда у дехканина в серці» та ін.).

Систематичне вивчення й збирання туркменських прислів'їв та приказок почало-

ся лише в роки Радянської влади, особливо в 40—50-х роках. У 1945 р. в Ашхабаді вийшов російською мовою збірник «Тисяча туркменських прислів'їв і приказок» у перекладі В. Попова за редакцією Б. Каррисва. Серед інших збірників туркменською мовою слід згадати видання Б. Каррисва, М. Сакалі, К. Османова, Б. Шамурадова, К. Беркелісва. Чимало туркменських прислів'їв увійшло в том «Прислів'я та приказки народів Сходу», виданий Академією наук СРСР. Нині зафіксовано близько 5000 туркменських прислів'їв та приказок, більшість із них зберігається в рукописному фонді Інституту літератури ім. Махтумкулі АН Туркменської РСР. В основу цього збірника покладено видання: «Туркменські прислів'я та приказки», Ашхабад, 1961; «Прислів'я та приказки народів Сходу», М., 1961; «Туркменський гумор», Ашхабад, 1967. Сподіваємося, що це перше видання українською мовою туркменських народних прислів'їв та приказок допоможе краще зрозуміти мистецтво слова мудрого й древнього народу, багатство й щирість його душі та серця. Адже душа народу живе і в прислів'ях.

Михайло Михайлов

В єдності — сила

Леніна слово гори й пустелі долає.

○

Ленінське слово мудрості вчить.

○

**Ленінська правда у дехканина
в серці.**

○

Де партія, там і народ.

○

**Прийшла Радянська влада —
прийшла вода в піски.**

○

Кидай старе, берись за нове.

○

Радянська країна — рідна родина.

**Червона Армія —
щит Батьківщини й меч її перемог.**

○

**Радянський супутник летить —
весь світ радіє.**

○

**Батьківщина квітне — не знатимеш
горя.**

○

Багата країна — багатий і ти.

○

**Кожному рідний край
наймиліший.**

○

**Людина без батьківщини —
мов соловей без пісні.**

○

**Соловей троянду любить,
людина — вітчизну.**

○

**Квітка пахтить на стеблині,
людина розцвітає на батьківщині.**

**Краще померти,
ніж втратити батьківщину.**

○

**Дорогу вибирай,
та рідної землі не забувай.**

○

**Помилятись помиляйся,
та від батьківщини не відмовляйся.**

○

**Відірвавсь од вітчизни —
ворогові здобич.**

○

**Не бувши на чужині,
не оціниш по-справжньому рідної
землі.**

○

**Розлучившись з милою,
плакатимеш сім літ,
розлучившись з вітчизною,
плакатимеш усе життя.**

○

**Ціну покинутої юрти згодом
зрозумієш.**

**Краще бути бідним у своїй країні,
як шахом на чужині.**

○

**Стежка виведе на шлях,
шлях — до людей.**

○

**Життя риби — у воді,
людини — серед людей.**

○

**Коли немає в мене народу-сонця,
нехай не сходить для мене ні місяць,
ні сонце.**

○

Що для народу, те й для мене.

○

**Що б не сталося, будь завжди
з народом.**

○

**Зійди на гору, подивися з височини:
куди народ, туди і ти.**

○

**З людьми — живеш,
без людей — помреш.**

Народ — море безкрає.

○

Сила народу — гірський потік.

○

Народ правду каже.

○

Голос народу — священний.

○

Перед народом і хан безсилий.

○

Народ зітхне — чекай бурі.

○

Сила колективу нездоланна.

○

Сила — в єдності.

○

**Кибитка в кибитці не вміститься —
народ у народі знайде місце.**

○

Де більшість, там і сила.

Куди більшість, туди й меншість.

○

**Хто спирається на колектив,
буде щасливий, хто надіється
на власну спину, швидко зігнеться.**

○

**Ті, що діляться їжею, не голодують,
ті, що спираються одне на одного,—
не падають.**

○

**Сила лева в того, хто працює
в колективі.**

○

**Згуртовані попереду тих,
хто окремо.**

○

**Якщо між людьми згода —
заволодіють і тим, що в небі;
якщо нема згоди —
втратять і те, що мають.**

○

**Для згоди — широке поле,
для чвар — тісний закуток.**

**Гуртом і гору на порох можна
стерти.**

○

**Камінь, кинутий гуртом,
далеко летить.**

○

Громада забажає — озеро буде.

○

Колгосп — надійна в житті підпора.

○

Колгосп — світлий шлях.

○

**У колгоспників і душа, і помисли
єдині.**

○

Колгосп — океан достатку.

○

**У колгоспі і хліба вдосталь,
і вівці незліченні.**

○

**Добре колгоспний сад доглядай —
матимеш гарний врожай.**

**Добре попрацюєш —
орденами груди прикрасиш.**

○

**Колгосп без статуту немов школа
без книжок.**

○

Дві половини — одне ціле.

○

**Дві людини —
дороговказ для однієї.**

○

Сором тому, хто сміється один.

○

**Хто ходить один, той ходить
обережно.**

○

**Пішій не випередить вершника,
один не подужає двох.**

○

Один вершник куряви не зніме.

○

Одна квітка весни не приносить.

**Дві миші й левові хвіст
відгризуть.**

○

**Від кожного по волосині —
безбородому борода.**

○

**Крапля до краплі — озеро,
без них — пустеля.**

○

**У тагана три ніжки —
одна одній підмога,
одна зламається —
весь таган розвалиться.**

○

**Не візьмешся всіма пальцями —
вузла не розв'яжеш.**

○

**У тих, хто пливе на одному човні,
і життя спільне.**

○

**Укусиш палець —
боляче всій руці.**

**Арик копає один, а воду тисяча
п'є.**

○

**У затінку одного дерева
може сховатися сто овець.**

○

Вівця без отари — вовкові здобич.

○

**Відстав — ведмідь з'їв,
відійшов — вовкові дістався.**

○

**У доброму табуні один кривий кулан
непомітний.**

○

**У кого гора — опора,
в того серце міцне.**

○

**Гори вітер руйнує,
злагоду людей — поговори.**

○

Яка отара, такий і пастух.

**Не хвали себе сам,
нехай тебе народ похвалить.**

○

Де народ, там і герої.

○

Богатиря й смерть боїться.

○

**Джигітові ганьба гірша
за смерть.**

○

Відважний помирає за честь.

○

**Хто з бойовиська біжить,
хай у землі лежить.**

○

**Хоробрий помирає один раз,
боягуз — тисячу разів.**

○

**Хоробрий знаменитий у бою,
боягуз — удома.**

**Щоб піймати левенят,
треба забратися в лев'яче лігво.**

○

**Не довіряй таємниці
боягузові.**

○

**Краще палицю взяти в дорогу,
аніж мати супутником боягуза.**

○

Страх од смерті не врятує.

○

Нема сміливця без шраму.

○

Для героя і черепаха зброя.

○

**Падаєш — шукай опори
в землі.**

○

Сонця пеленою не прикрити.

**Дарма, що гора висока:
наважишся — подолаєш,
дарма, що ворог сильний:
насмілишся — переможеш.**

**Без води нема життя,
без праці — добробуту**

Праця — дзеркало людини.

○

**Залізо гартується у вогні,
людина — в труді.**

○

**Дерево цінують по плодах,
людину — по ділах.**

○

Чесну працю народ оцінить.

○

**Хочеш, щоб тебе шанували,—
працюй.**

○

Краса людських рук світом мандрує.

○

**Руки людини й пустелю на квітник
перетворюють.**

**Наполегливістю гору можна
розрубати.**

○

Старанність і труд до мети ведуть.

○

Чесні труди — вічні плоди.

○

**Добра не оціниш,
поки його сам не заробиш.**

○

**Те, до чого не доклав рук,
ціни не має.**

○

**Що зробив своїми руками,
удвічі дорожче.**

○

**Не пізнав бджолоїної отрути —
не зазнаєш солодощів меду.**

○

Джерело достатку — в труді.

○

Хто працює, той і достаток має.

**Тобі добру пораду дам —
мели борошно сам.**

○

Без затрат нема й прибутку.

○

Яка робота, така й плата.

○

Не попрацюєш — не з'їси.

○

**Візьмешся за плуг —
голодний не будеш.**

○

**У кого рухаються руки,
в того й рот матиме роботу.**

○

**Роти спритні за столом,
руки — в роботі.**

○

Менше балакай, більше роби.

○

**Косити язиком — поперек
не болітиме.**

Людину гріє не кожух, а робота.

○

Не бійся роботи, остерігайся докорів.

○

Зароблене потом — змащене медом.

○

Без праці меду не скуштуєш.

○

Без праці нема й відпочинку.

○

**Лягай пізніше, вставай раніше —
з роботою впораєшся.**

○

Ранкова робота — душі відрада.

○

**Не залишай на завтра того,
що можна зробити сьогодні.**

○

Покинуту роботу снігом замете.

○

Закінчене діло трояндами пахне.

Кінець роботи — задоволення.

○

**Краще добрий кінець,
ніж гарний початок.**

○

Чесне майно хазяїна знайде.

○

**Те, що чесно заробив,
їж хоч і на вулиці.**

○

**Працею добутий камінь
кращий за даровану кашу.**

○

**Працюватимеш — своє з'їси,
байдикуватимеш — в інших
проситимеш.**

○

**Що легко дістається,
легко й втрачається.**

○

**Працею друзів примножиш,
язиком ворогів наживеш.**

**Робота шукає розумного,
розумний — роботу.**

○

Берись за те, що подужаєш.

○

Від дурної роботи поперек болить.

○

Голкою колодязя не викопаєш.

○

**Чеканкою мідь на срібло
не перетвориш.**

○

**Голими руками полювати
не будеш.**

○

**Вийдеш полювати без гончака —
повернешся додому без здобичі.**

○

У млині пшениці не сушать.

○

На мотузці борошна не висушиш.

На гарбі зайця не впіймаєш.

○

**Однією рукою двох кавунів
не утримаєш.**

○

Взявся собака килим ткати!

○

**Основа уміння —
старанність.**

○

**Праця для умільця — шана й слава,
для дурня — горе й отрута.**

○

**Людина без ремесла,
що яблуня без яблук.**

○

**Людина з ремеслом —
дерево з плодами,
а невіглас — пустоцвіт.**

○

**Життя з ремеслом золотом блищить,
без ремесла темрявою засліплює.**

**З ремеслом — дужий,
без ремесла — слабкий.**

○

**Замовив ученому — не вчи його,
віддав майстрові —
забудь про свої руки.**

○

**Хто не знає ремесла,—
працює без смаку.**

○

**Ремесла не опануєш —
тіла не прикриєш.**

○

**Краще добре знати одне ремесло,
ніж десять — погано.**

○

**Хто знає ремесло, багатієм не стане,
проте й злидарем не буде.**

○

**Опануєш ремесло — не знатимеш
злиднів.**

○

В руках коваля залізо плавиться.

**Поганий коваль звертає то на
вугілля, то на залізо.**

○

Ціну золота знає ювелір.

○

Батькове ремесло знає син.

○

Чабан без палиці не буває.

○

**Хто розводить бджіл,— облизує
пальці.**

○

Припече — і шевцем станеш.

○

**Кмітливий мисливець
навіть в аллаха здобич перехопить.**

○

Власний витвір вад не має.

○

**Роботи багато — вугілля мало,
майстрів багато — заліза не стало.**

**Інструмент доглядатимеш —
клопоту не матимеш.**

○

**Діло робить інструмент,
а хвалять руки.**

○

Сам швець, а чоботи драпі.

○

У тесляра своя хата недобудована.

○

**Хай варить страву той,
хто її заробив;
хай палить дрова той, хто їх збирав.**

○

**Нехай пасе худобу той,
хто її виростив.**

○

**Погано нав'учений верблюд не дійде
навіть до першого перевалу.**

○

**Просіяв борошно —
повісь сито на місце.**

**Поламалась гарба — ледареві дрова,
загинув бик — неробі шашлик.**

○

**Не молов, а просіває, не ткав,
а міряє.**

○

**Жаби кумкають і блаженствують,
мурашки завжди працюють.**

○

**Хто ходив — приніс,
хто сидів — питає ціну.**

○

**Коли діло завершено,
порадники знайдуться.**

○

Скарб дехканина — земля.

○

Душа ниви — вода.

○

**Воду в арик пускає одна людина,
землю засіває тисяча.**

**Викопаш арик — буде вода
на грядках.**

○

Земля — тісто, добриво — закваска.

○

**Не доглянеш як слід землі —
поверне тільки насіння.**

○

**Не наситилася земля —
не насититься й людина.**

○

**Не покличеш «ціп-ціп»,
не матимеш і яєць.**

○

**Земля, до якої не доклав рук,
не має назви.**

○

Не посієш — не зазеленіє.

○

**Посієш — пожнеш,
даси — візьмеш.**

**Хто посіяв, тому все,
хто не сів, тому нічого.**

○

**Посіяв ячмінь —
пшениці не жди.**

○

Посієш ячмінь — ячмінь і збереш.

○

**Де дим, там не змерзнеш, де ячмінь,
там з голоду не помреш.**

○

**Посієш «коли б»,
виросте «ніби».**

○

Про зиму дбай улітку.

○

Плоди літа — скарб узимку.

○

**Влітку клопіт —
узимку достаток.**

**Легковажитимеш навесні —
каятимешся восени.**

○

**Проспиш весну — плакатимеш
узимку.**

○

**Не сієш навесні —
заплачеш у жнива.**

○

**Як поганий урожай, на погоду
не звертай.**

○

**Хто береже халат, діждеться нового,
хто береже врожай, матиме що їсти.**

○

**Подбаєш про худобу восени —
годуватиме взимку й навесні.**

○

Ситий кінь не втомиться.

○

Віл нероби корму не має.

**Не жалкуй, що упрів у полі,—
матимеш добрий урожай.**

○

**Спітнієш від праці —
щастя здобудеш.**

○

**Дехканин відпочиває,
коли збере врожай, пастух —
коли помре.**

○

**Хочеш їсти — йди до чабана,
хочеш пити — йди до дехканина.**

○

**Ждеш плодів з дерева —
доглядай саджанці.**

○

**Хто не посадив дерева,
тому не лежати в затінку.**

○

**Одне дерево зрубав —
посади десять.**

**Шовковицю рік вирощуєш,
на сто років прибуток одержиш.**

○

**Не подбав про тінь —
у холодку не посидиш.**

○

**Виростиш біле золото —
одержиш багаті дарунки.**

○

Прийшла машина — пішов кетмень.

○

Нема праці без обліку.

○

**Без плану робота далеко
не посунеться.**

○

Без колгоспу жити важко.

○

**Шануй того, хто вкладає душу
в працю.**

**Пас овець — вивчив пустелю,
здобув знання — на ділі розуміється.**

○

Без праці науки не опануєш.

**Багач їсть плов,
бідний дим ковтає**

**Страшна зміїна отрута,
та страшніший гнів тирана.**

○

Деспотові місце в пеклі.

○

З беком дружби не води.

○

**Діждешся від бога милості,
від бая — доброти!**

○

**Одягне бай новий халат:
«Поздоровляємо!»,
одягне бідняк: «Де взяв?»**

○

**Байська ласка —
божа напасть.**

**Поки дійдеш до бека,
поперек переломиться.**

○

Не пий води з бекового арика.

○

**Бек з беком б'ються,
а перепадає біднякові.**

○

**Б'ють того, хто в шубі,
а боляче голому.**

○

**Просо з'їв горобець,
а дісталось перепілці.**

○

Один сіє, інший — жне.

○

Працює не бай, а бідняк.

○

Заробив кінь, а їсть ішак.

○

**Три кози — твоя кривда,
сто кіз — твоя правда.**

**Маєш сто баранів —
завжди будеш правий.**

○

У кого худоба, той усюди ситий.

○

**Від багатія щедрості
не сподівайся.**

○

Із собачої пащі кістки не вирвеш.

○

Ситий про голодного не пам'ятає.

○

Ситий голодного не розуміє.

○

Сите черево до чужого горя байдуже.

○

**У заздрісного багатія нічого
не випросиш.**

○

**Як іти до скупих баїв,
краще йди до щедрих гір.**

**Не йди до лисиці, хоч вона й багата,
йди до вовка, хоч він і бідний.**

○

**Баям щодня — бенкет і той,
біднякам — «ох» та «ой».**

○

**Хто з грішми, тому веселощі,
хто без грошей, тому похорон.**

○

Є гроші — і в лісі буде суп.

○

**Хто з грошима,
той і на слона кидається.**

○

**Похвалиться бай — знайде,
похвалиться бідняк — попаде в біду.**

○

**Дурень не любить музики,
бай — малих дарунків.**

○

**У баєвій отарі
здихає єдина вівця бідняка.**

**У бая щороку достатки зростають,
у бідняка — сім'я.**

○

**Помре бідняк — через три дні
дізнаються,
помре бай — миттю прибіжать.**

○

У бая і кіт зайця ловить.

○

**У бая комин кривий,
та дим виходить рівний.**

○

**У байського сина рот кривий,
та його слухають.**

○

**Хоч у байської дочки рот кривий,
вона женихами перебирає.**

○

**Не бачив я палацу, зате бачив,
як бая ховали без савана.**

○

Бува, що й бай бідняка благас.

**І золоті двері часом стукають
у дерев'яні.**

○

Ти пан, я хазяїн, а зерно хто змеле?

○

**Краще бути розумним дервішем,
аніж дурним баєм.**

○

**Кому їсти нема чого — поститься,
кому робити нічого — молиться.**

○

**Спасіння ждеш — аллахові
не молись, а до людей звернись.**

○

**На бога покладайся,
та віслюка прив'язуй міцно.**

○

Гадав — святий, придивився — свиня.

○

**Хоч верблюд і відвідає Мекку,
святим не стане.**

Хоч і відвідав Каабу ¹,
та очі в нього ті самі.

○

Краще приятель — дев ²,
аніж нікчемний ангел.

○

Святий розбещується,
як побачить золото.

○

Найгірший кінь — норовистий,
найгірша людина — мулла.

○

Найгірша людина — мулла,
вчинки його темні.

○

У мулли чалма біла, та душа чорна.

○

Слухай, що мулла каже,
та не чини того, що він робить.

¹ Кааба — мусульманський храм.

² Дев — злий дух.

**Два мулли — один чоловік,
і то не мужчина.**

○

**Бідняк ридає — поможи,
муллу побачив — геть біжи.**

○

У змії нема ніг, у мулли — щедрості.

○

**Не чекай від шкапи жвавості,
від мулли — дарунка.**

○

Мулла не чусь «дай», чусь — «бери».

○

**Скажеш «бери» — мулла
розплющить очі, скажеш «дай» —
одвернеться й від аллаха.**

○

**Немає щедрості у багача в руці,
є щедрість у мулли на язиці.**

○

**Дурень любить дурня,
а мулла — небіжчика.**

Сусід помре — муллі прибуток.

○

**Добра паша — жиріє бик,
багато небіжчиків — гладшас мулла.**

○

**Аул з муллою — лякливий,
аул з бахши¹ — хоробрий.**

○

Не вчився — став муллою.

○

**Кажуть: «мулла», «ходжа»²,
та краща за всіх — людина.**

○

**Сіяв, збирав часник я, а з'їв
ходжа.**

○

**Коли сіяли, ходжі не було,
косили — теж, а на току він тут
як тут.**

¹ Б а х ш и — народний співець.

² Х о д ж а, і ш а н, т ю р е — духовні особи.

**В ішана п'ять шлунків,
один — завжди порожній.**

○

**Через ішана позбувся ішака,
через ходжу розпрощався
з хурджуном¹,
волею тюре загубив торбу.**

○

**Прийдеш до ішана —
загадає багато роботи.**

○

**Не догоджай ішанові —
останнього ішака позбудешся.**

○

**Не радій снігу —
по ньому буде мороз;
не пишайся, що до тебе прийшов
ішан,— попросить дарунків.**

○

**Найгірше з дерев стає ступою,
найгірший з людей — сопі².**

¹ Х у р д ж у н — сумка.

² С о п і — святенник-аскет.

Сопі цибулі не їсть,
а як допадеться —
і лушпиння не залишить.

○

Не судися з казі¹ — будеш
покараний.

○

Казі — гладка свиня, муфтій² —
сліпий, сам собі раду дай.

○

Суддя — кривдник,
кому поскаржишся?

○

Як болить душа, то й аллаха
проклянеш.

* * *

Бідність не вбивас,
проте й радощів не дас.

¹ К а з і — мусульманський суддя.

² М у ф т і й — мусульманський правозна-
вець.

**Для бідних у річці води не вистачає,
від гори тіні не буває.**

○

Хліб у пазусі — і бідак ситий.

○

**Харчі бідняка завжди
в торбині.**

○

**Для бідного раз наїстися
що багатство здобути.**

○

**Бідак харчів не знайде,
а будуть харчі — посуду не знайде.**

○

**Знайшов сирота кашу,
та одразу ж і носа розбив.**

○

**Голодний з кибитки біжить,
голий — у кибитку.**

○

**Бідакові свято, коли в нове
вбереться.**

Пастухові не до бенкетів.

○

Сироті й сорочка — свято.

○

Бідак латки пришиває і то радіє.

○

**У бідняка дві біди — ані дров,
ані води.**

○

**Як хлів згорів, то й податку
не беруть.**

○

**По землі багача вода ллється,
по землі бідняка дорога в'ється.**

○

**Багач словами вітає,
бідняк обідом пригощає.**

○

**Хоч бідняк і голосистий,
та скоріше почують німого багатія.**

○

У кого кінь, тому й нагая позичають.

**Коли йде сніг — верблюд реве,
коли помре бідняк — хто заплаче?**

○

**Коли бідний відкочовує,
його осел стає слоном.**

○

**Як у кишені порожньо, то друзів
мало.**

○

**Борги сміючись відходять,
плачучи приходять.**

○

Шкапі і власний хвіст — тягар.

○

Голодній курці просо сниться.

○

**Гордощів голодного ситий
не зрозуміє.**

○

**Укрієш голодного
дев'ятьма ковдрами —
однаково ситий не буде.**

Грабує — багатіє.

○

**У голодного за пазухою хліб довго
не лежатиме.**

○

**Не шукай за пазухою їжі в того,
хто помер від голоду.**

○

**У жебрака тисяча й одні двері —
є куди стукати.**

○

**Скільки води не вари —
жирною не стане.**

○

Гнів голодного грізний.

○

**Вовк і вівця сватами не стануть,
а як стануть, — вівця не радітиме.**

○

Ворон воронові очей не виклює.

○

Пес псові на хвіст не наступить.

**Очі ворона завжди на верблюдових
болячках.**

○

Собаки гуртом і вовка подолають.

○

Вовків боятися — овець не пасти.

○

**З однієї вівці десять шкур
не здереш.**

○

**Багатство — бруд на руках,
помиєш — спливе.**

○

**І тебе покине багатство,
і мене залишить бідність.**

○

Не бери золота, приймай подяку.

○

**Краще мати чесне обличчя,
як незліченні скарби.**

○

Бідність для молодця не порок.

**Хоч парубок бідний,
зате на честь багатий.**

○

**Я молодий: бідність,
якщо не боїшся, ходи сюди!**

○

Моя душа — моє багатство.

○

**Біднякові дорога батьківщина,
багачеві — прибутки.**

○

Земні багатства залишаться на землі.

**Людина без друзів,
як дерево без коріння**

**Птах сильний крильми,
людина — друзями.**

○

**Людина без друзів,
мов їжа без солі.**

○

Пізнавай людину по її друзях.

○

**Поки маєш коня — пізнавай дорогу,
поки живий батько — шукай друзів.**

○

**Дружба дружбою, а правда
правдою.**

○

**Перший кальян,
останній чай другові подавай.**

**Вважай себе молоком,
а друга — вершками.**

○

**Дружиш з погоничем слона —
роби високі ворота.**

○

**Не шукай друга без вад —
без друзів залишишся.**

○

Друг — дзеркало друга.

○

**Дружба випробовується труднощами,
людина — працею.**

○

Справжній друг пізнається в біді.

○

**Щирого друга впізнаєш,
коли пораду дасть.**

○

**Смачну страву око бачить,
справжнього друга серце чує.**

Вірний друг як брат.

○

**З другом їж і пий, та в торг
не вступай.**

○

**Добрий друг — утіха для душі,
поганий — кілок для голови.**

○

**Добрий — друг твоєї душі,
поганий — друг твого майна.**

○

**Халат кращий новий,
друг — старий.**

○

**Давній друг ворогом
не стане.**

○

**Друзів і тисячі — мало,
ворога й одного багато.**

○

**Дружба — як скло: розіб'єш —
не склеїш.**

Нема друзів — перемагає ворог.

○

**Легше стерпіти кривду від чужого,
образить друг — каменем ляже слово.**

○

**Уникай того, хто обмовляє твого
друга.**

○

Підозрівати — друзів не мати.

○

**Хвилина суперечки — сто днів
сварки.**

○

**Двоє близьких сваряться — чужому
пожива.**

○

**Сокіл із соколом б'ється —
здобич крукові дістається.**

○

Коли б'ються свої — чужим забава.

○

Плаче друг — сміється ворог.

Друг лає, ворог улещує.

○

**Друг дивиться в обличчя,
ворог — у спину.**

○

**Ворог вивідує твої таємниці,
друг виправляє твої вади.**

○

Не вір усмішці ворога.

○

**На кригу не спирайся,
на ворога не покладайся.**

○

Ворога нема чого умовляти.

○

**Від змії не чекай дружби,
від вовка — братерства.**

○

Вовк і вівця сватами не будуть.

○

**Голови двох баранів
в одному казані не зваряться.**

**Два ножі в одних піхвах
не помістяться.**

○

Ворог твого ворога — твій друг.

○

**Батьків ворог другом тобі
не стане.**

○

**Чорна повсть білою не стане,
давній ворог — другом.**

○

**Пустиш ворога за стіл —
вилізе й на голову.**

○

**Пожалієш ворога —
попадеш йому в пазурі.**

○

**Пізнай ворога,
перш ніж він тебе вивчить.**

○

**Хоч ворог і з комара,
вважай його слоном.**

**Як бажати ворогові смерті,
краще побажай собі життя.**

○

**Хочеш — бийся, лайся,
та місце для миру залишай.**

*** * ***

**Гора з горою не сходиться,
людина з людиною зійдеться.**

○

**Око не побачить —
серце не полюбить.**

○

Велика любов — великі й муки.

○

Нема красуні без вад.

○

Кожна квітка має свій аромат.

○

**Без дружини нема щастя,
без сина — благополуччя.**

Візир у чоловіка — дружина.

○

**Гарна дружина — скарб,
погана — лихо.**

○

Добра дружина — рай на землі.

○

**Очима вдівця не вибирай дружини,
очима пішого не купуй коня.**

○

**Чужа курка — мов гуска,
чужа дружина — красуня.**

○

Звідки жінка — звідти й гості.

○

Нема жінки — нема й родичів.

○

**Удові сниться чоловік,
дехканинові — земля.**

○

**Прикрашай спершу оселю,
потім сам убирайся.**

**Хто вдома не має спокою,
той і на вулиці боїться.**

○

**Золото й срібло не старіють,
батько й мати ціни не мають.**

○

**Хто не був батьком,
той не оцінить батьківства.**

○

**Не називай кожного,
хто з бородою, батьком.**

○

Батькове ремесло й синові личить.

○

**У батька навчишся їздити верхи,
у матері — кроїти.**

○

Батьки — найкращі вчителі.

○

**Переміг син, а насправді —
батько.**

**Маєш довгу коцюбу —
руки не обпечеш;
маєш батьків — ніхто не скривдить.**

○

**Без батька лишився — плач день,
без матері — плач до сивини.**

○

**Без кришки казан не кипить,
без матері дитина не грається.**

○

Мати не рідна — і батько не твій.

○

**Тала вода спраги не вгамує,
мачуха не розважить.**

○

І сто тіток не замінять рідної матері.

○

**Кинуту дитину
й битливе козеня скривдить.**

○

**Їжа сироти — пісна каша,
та й та довго вариться.**

В сироти багато тіток.

○

В кого дід помер, той ще не сирота.

○

Сироту і на верблюді змія вкусить.

○

**Серце батька й матері горнеться
до дітей, серце сина й дочки —
до гір і степів.**

○

Яке дерево, такі й плоди.

○

Криве дерево і росте криво.

○

**Гни дерево, поки молоде,
вчи дітей, поки зелені.**

○

**Послав дитину з дорученням —
підеш за нею слідом.**

○

**З дітьми багато клопоту,
та без них — і світ немилий.**

**Дім з дітьми — базар,
без дітей — кладовище.**

○

Діти — основа щастя.

○

Мед солодкий, а дитя ще солодше.

○

Своє дитя кожному місяцем здається.

○

**І ворона називає своїх дітей
«біленькими», їжак — «м'якенькими».**

○

**Не з кожного яйця вилуплюється
курча.**

○

**Іноходця знає хазяїн,
дітей — годувальник.**

○

**Будь сином людини,
а не тільки свого батька.**

○

Маєш сина — не помреш.

Розумний син і в п'ятнадцять років
дорослий, дурний і в двадцять
п'ять — дитина.

○

У своєму кишлаку хлопця
не цінують, в іншому, дивись,
і цілують.

○

Дочка — світло душі.

○

Не сумуй, що народилася дочка,—
левиця лева гідна.

○

Віддай їжу голодному,
дочку — закоханому.

○

Найкраща дівчина — з бідної юрти.

○

Кажу дочці, а ти, невістко, слухай!

○

Брат брата знаходить,
а до чужого біда приходить.

Навіть у братів гаманці різні.

○

У тестя й зятя почесні взаємні.

○

**Не знаючи далекого,
не відчуєш ближнього,
не знаючи чужих,
не оціниш своїх.**

○

**Хто зводить наклепи на рідню,
того покарає чужий, хто ганить
коня, того осоромить дорога.**

○

**Уперше зустрілися — познайомились,
удруге — поріднилися.**

○

Голос рідні і в темряві впізнаєш.

○

**Хто з тобою судиться,
той не рідня.**

○

І в мурашки є рідня.

Кожний птах летить до свого гнізда.

○

Своїх піхов шабля не ріже.

○

У нещасті сусіди — підмога.

○

**Перше ніж будувати дім,
вибери сусіда.**

○

**Добрий сусід — благо,
поганий — біда.**

○

**Добрий сусід —
не треба сад городити.**

○

**Гарний сусід —
і сліпа дочка заміж вийде.**

○

Мирний сусід — життя спокійне.

○

**Сусід вчиться в сусіда
рано лягати й пізно вставати.**

Право сусіда — право достойного.

○

Треба сусідові — віддай.

○

**Не проси у «доброго» сусіда,
пошукай у себе.**

○

**Хто сусідові яму копає,
сам у неї впаде.**

○

**Прийшла біда до сусіда —
прийшла і до тебе.**

○

**Не руш вогонь — погасне,
не ображай сусіда — переселиться.**

○

**Хоч у домі тісно,
зате в серці просторо.**

○

**У когo довгий стіл,
у того довге життя.**

○

Гість — старший від батька.

**Іди, куди кличуть,
не ходи, де не ждуть.**

○

Аби бенкет, а гості знайдуться.

○

В гості йди без злості.

○

Гість сидить мало, бачить багато.

○

Спершу їда, потім бесіда.

○

Як даєш, так і дістаєш.

○

Рука бере, вона ж і віддає.

○

Подаруєш качку — принесуть гусака.

○

**Прийшов за айраном ¹ —
не ховай миски.**

¹ А й р а н — кисле молоко.

Коневі — ячмінь, джигітові — плов.

○

**Нема смачного плову,
хай буде солодке слово.**

○

**Не пригощай пса пловом,
коня — висівками.**

○

Пізній гість дрова їсть.

○

Дурний гість господаря пригощає.

○

**Їж виноград, не питаючи,
з якого саду.**

○

Надокучливий гість втрачає повагу.

○

**Гостем три дні пробудь,
на четвертий — відбудь.**

○

**Непроханому гостеві
нема місця на кошмі.**

**Непроханий увійшов,
без почестей пішов.**

◦

**Як їсти мед з докорами,
краще ковтати грудки землі.**

◦

**Вирушиш у дорогу —
супутники знайдуться.**

◦

**Збираючись у дорогу,
не забудь про супутника.**

◦

На дорозі стрілися, там і розсталися.

◦

**Знайомитися легко, розлучатися
важко.**

◦

**Халат по частинах кроїться,
знайомство не одразу заводиться.**

**Маєш розум — прямуй за ним,
нема розуму —
йди за приказкою**

Щирому серцю дорога відкрита.

○

**У кого серце чисте, у того обличчя
ясне.**

○

**Людина твердіша за залізо,
ніжніша за квітку.**

○

**Відповідати на добро добром —
справа кожного, на зло добром —
справа відважного.**

○

**Доблесний той,
хто знає свої вади.**

○

**Від доброї людини сад залишиться,
від поганої — пустир.**

**Добрий після себе залишить слово
й нащадків, лихий — прах.**

○

Доброї справи в землі не закопаєш.

○

**З лихим поведешся — сам таким
станеш.**

○

**Хто робить зло,
сам від нього страждає.**

○

**Вершина гір не буває без серпанку,
голова молодця — без думок.**

○

У кожній голові тисяча думок.

○

**Легко стати вченим,
важко людиною бути.**

○

Вченому належить весь світ.

○

Без грамоти — як без очей.

**Людина, що вчиться, йде вперед,
неук повзе назад.**

○

**Наука — мов криниця, викопана
голкою.**

○

**Нема троянди без колючок,
науки без муки.**

○

**Школа — вогнище знань
і світильник культури.**

○

**Не золото — багатство,
а знання.**

○

Знання дорожче від грошей.

○

Знання — половина розуму.

○

Знання — джерело розуму.

○

Незнання — ворог, знання — друг.

Учений син старший за батька.

○

**Найкращий майстер справи —
знання.**

○

Основа знань — старанність і труд.

○

**Без знань нема роботи,
без роботи — їжі.**

○

**Незнання — не ганьба,
ганьба — небажання знати.**

○

Хто багато читає, той багато знає.

○

**Не знав — питав,
вивчився — соромиться питати.**

○

**Сам не знаєш — повір тому,
хто знає.**

○

У вченого багато доріг.

**Не хвались: «Я вчився»,
розкажи, що взнав.**

○

**Знає не той, хто довго жив,
а той, хто багато ходив.**

○

Хто багато ходить, той багато чує.

○

Хто багато знає, той швидше старіє.

○

Знаєш — скажи, не знаєш — слухай.

○

**Треба слухати вчителя,
але корисно послухати й учня.**

○

**Невіглас живе рік,
мудрий — сто років.**

○

Айран не їжа, невіглас — не опора.

○

Знаючий летить, невіглас шкандибає.

Темно в голові — весь світ у пільмі.

○

**Добре, коли верблюд зрозуміє,
що у нього шия крива.**

○

Вогню ситом не візьмеш.

○

Око бачить далеко, а розум ще далі.

○

Нема багатства дорожчого за розум.

○

**Нема багатства над розум,
нема нічого дорожчого над здоров'я.**

○

Розуму на базарі не купиш.

○

**Маєш розум — прямуй за ним,
нема його — йди за приказкою.**

○

**Не дивись на обличчя —
людина красна розумом.**

Краса — для ока, розум — для душі.

○

Розум не в роках, а в голові.

○

**Сильний подужає одного,
мудрий — тисячу.**

○

**Ліктем переможеш одного,
розумом подолаєш тисячу.**

○

Ясний розум — і слово ясне.

○

**Розум силу дає,
сила сміливість дарує.**

○

Розумна справа — крилатий птах.

○

**В розумного кінь не втомиться,
халат не зноситься.**

○

**Краще мати розум з гудзик,
як зріст із верблюда.**

**У мудреця одна вівця,
та хіба розуму більше в того,
хто має чотириста овець?**

○

**Краще зустріти розумного,
аніж знайти гроші.**

○

**Що більше плодів на дереві,
то нижча його верхівка.**

○

**Розумна людина не починає
із слова «я».**

○

**Золото не іржавіє,
розумний не зазнається.**

○

**У дурного — на язиці,
в розумного — в руці.**

○

**Втішатися дрібничками —
справа дурного,
дивуватися зі світу —
справа розумного.**

**Достоїнства розумного
поряд з дурним видно.**

○

**Зробив розумний — душа радіє,
зробив дурний — скніє.**

○

**Розумний звинувачує себе,
дурний — ворога.**

○

Розумний влітку думає про зиму.

○

**Дурень сам не знає
і знаючого не слухає.**

○

Дурний товариш за ворога гірший.

○

Дурневі тлумач не потрібен.

○

Дурень дурня і серед ночі знайде.

○

**Дурні всі однакові:
і молоді, і старі.**

Дурна голова для ніг важка.

○

Мовчання — відповідь дурневі.

○

**Коли дурень промовляє,
хай хоч слухачі будуть розумними.**

○

**У дурня на сто нікчемних слів
одне розумне.**

○

Поки мудрий думає, дурний зробить.

○

**Поки розумний міркує,
дурень двічі сина ожениць.**

○

**Дурневі раду давати —
що скло латати.**

○

У дурного з рота їжу вкрадуть.

○

**У кого влітку в голові не кипіло,
у того і взимку казан не закипить.**

Переплив море — потонув у калюжі.

○

Ів на меду — потрапив у біду.

○

Від дощу тікав — у сніг попав.

○

**Хотів брови підправити,
та виколов око.**

○

**Ні тісто, ні хліб,
не годен ні на весілля,
ні на поминки.**

○

**Від нього користі по гомілку,
біди по коліно.**

○

Не оцінивши себе, як оціниш інших?

○

**Троянду не цінують там, де вона
росте.**

○

Не кожен знає свої вади.

**Від однієї вівці — і білі,
і чорні ягнята.**

○

І пальці неоднакові.

○

**Хто багато бігає,
хоч раз та спіткнеться,
хто багато сміється,
хоч раз та заплаче.**

○

По казанові й покришка.

○

**Сліпому продавцеві — сліпий
покупець.**

○

**Баский кінь не відчуває,
що голодний, щедрий не каже,
що бідний.**

○

Даси, що маєш,— не червонітимеш.

○

**І волосину можна поділити
на сорок частин.**

Слава пишна, частування нікудишнє.

○

**Хто бере, тому і шість мало,
хто віддає, тому й п'ять багато.**

○

**Просити — ганебно,
не давати — удвічі ганебно.**

○

**У скнари їжа не вариться,
а коли й вариться — казан
не знімається.**

○

Скупого присором частуванням.

○

Не давай, але й не докоряй.

○

Для голови шапки не жалій.

○

Скнарість — мати користолюбства.

○

Користолюбство затягає в тенета.

**І сам не з'їсть, і іншому не дасть,
а зіпсується — собаці викине.**

○

З лев'ячої пащі здобичі не вирвеш.

○

**За великим поженешся —
малого не досягнеш.**

○

Зажерливий і ложку з'їсть.

○

Череву повне, а очі голодні.

○

**Те, що дешево дісталось,
менше цінується.**

○

Чужий халат і колін не закриє.

○

Чужими руками жар не вигрібай.

○

**Здох чужий верблюд — біда
невелика: на його горбі нема мого
в'юка.**

**Сів на чужого коня —
злізеш на півшляху.**

○

**Чужий одяг швидко забруднюється,
чужий кінь швидко потіє.**

○

**Задарма і в Бухарі нічого
не дають.**

○

**Зібране по ложці не розхлюпуй
чашкою.**

○

**Бережеш халат — носитимеш,
доглядаєш коня — їздитимеш.**

○

**Через одну блоху ковдри
не палять.**

○

**Через одну блоху не переводь
кожуха.**

○

**Крій халат, порадившись,—
не буде коротким.**

**Новій сорочці радієш раз,
старій — поки не зносиш.**

○

**Триматимешся за два човни —
потонеш.**

○

Не смійся там, де плачуть.

○

**Не смійся з інших —
посміються з тебе.**

○

**Верблюду не знає, що шия в нього
крива, а змії за це дорікає.**

○

**Не розливай молока — самому
згодиться, не ображай людей —
сам постраждаєш.**

○

**Спершу згадай про свої вади,
потім повчай інших.**

○

**Зробив своїми руками —
відчуєш на власних плечах.**

**Краєм ока не дивись —
менше побачиш, крізь зуби
не говори — самому гірше буде.**

○

Гратимешся з вогнем — згориш сам.

○

**Кийок часом перепадає
посередникові.**

○

Що підстелиш, на те й сядеш.

○

**У вогні винного часом і певинний
горить.**

○

Лисиця нашкодила, а винен вовк.

○

Куди лисиця, туди й хвіст.

○

Кожна лисиця свій хвіст хвалить.

○

**Колючка вважає себе садком,
оцет — медом.**

**Сидить на попелі,
а думками на Кап-горі ¹.**

○

**Хоч який жирний горобець,
та батман не підніме ².**

○

**Якщо вважаєш себе за вовка,
вважай інших за тигрів.**

○

**Зробила людина, а хвастає сокира,
виручила нора, а пишається лисиця.**

○

**Підковують коня,
а жаба й собі лапку підставляє.**

○

**Свиня здохла, а хрокання все ще
чути.**

○

**Хоч би як звивалася змія,
а в нору заповзає, випрямившись.**

¹ Кап-гора — міфічна гора.

² Батман — міра ваги, близько 20 кг.

**Не спирайся на криву палицю —
сам зігнешся.**

○

**На непевного не покладайся,
на воду не спирайся.**

○

**Не надійся на трухляву
дошку.**

○

**Не перекидайся камінцями
зі сліпими.**

○

В один чобіт дві ноги не сунь.

○

**Виймай скапку там, куди вона
попала.**

○

**Тримайся подалі від того,
хто вершки роздає.**

○

**Хоч ідеш кривою вулицею,
крокуй прямо.**

**Не ходи через місток боягуза —
хай краще понесе тебе потік.**

○

**Як ударив мене по голові,
то не сип горішків до поли.**

○

**Коли рубаш дерево, воно каже:
«А сокирище дерев'яне!»**

○

**Приклади жарину собі до тіла,
не пече — прикладай іншому.**

○

**Кіптяву з казана зітреш,
а ганьби не змиєш.**

○

**Наблизися до казана —
забруднишся, з негідником
поведешся — лиха наберешся.**

○

Змія міняє шкіру, та не вдачу.

○

Змія м'яка зовні, отруйна всередині.

Змієлов вмирає від зубів змії.

○

**Стережися тихої води, бережися
того, хто дивиться вниз.**

○

Навіщо чоло, як нема очей?

○

Глухий в один бік, сліпий — в інший.

○

**Глухий знає те, що побачив,
сліпий — що помацав.**

○

**Клишоногому завузька дорога,
самодурові тісно у великому
кишлаку.**

○

Покаже пшеницю — продасть ячмінь.

○

Лихваря переможе нахаба.

○

**Швидкий ноги втратить,
відчайдушний — голову.**

Око — боягуз, серце — сміливець.

○

**Сміливець звинувачує себе,
боягуз — товариша.**

○

**Сто малодушних не замінять одного
мужнього.**

○

**Сів на верблюда — за сідло
не ховайся.**

○

**Той, кого вкусила гадюка,
і мотузка боїться.**

○

У власній будці собака хоробрий.

○

Для миші й кішка — левиця.

○

**Один камінець сполохає тисячу
круків.**

○

Наляканий собака гавкає три дні.

**Собака боїться дєрвіша,
а дєрвіш — собаки.**

○

**На зв'язаного лева навіть зайці
нападають.**

○

**Хто боїться горобців,
проса не сіє.**

○

**Хто роздумує, чим справа скінчиться,
той не хоробрий.**

○

**За гордість — розплата,
за скромність — повага.**

○

**Верблюда губить важка поклажа,
людину — слава.**

○

**На гордощі відповідають гордощами,
на пошану — шаною.**

○

**Ушануєш віслиюка,
а він тобі накапостить.**

Якби ішакові роги, усіх побив би.

○

**Нема троянди без колючок,
меду — без отрути.**

○

**Давала б кожна бджола мед —
гори й каміння стали б солодкими.**

○

**Соловей на згарищі не залишиться,
сова з руїнами не розстанеться.**

○

**Гнів крокує попереду, розум —
позаду.**

○

Прийшов гнів — прикуси язика.

○

**Той, хто переміг гнів,—
богатир.**

○

Дно терпіння — щире золото.

○

Сумний той, хто не досяг мети.

**Хоч видерся на гору,
та не забувай про п'яти.**

○

**Озиратимешся — дороги
не подолаєш.**

○

**Не біда, що заблукав,
аби назад вернувся.**

○

У ціль влучає пряма стріла.

○

**Випущена стріла крізь камінь
пройде.**

○

Робиш добро — роби до кінця.

○

**Справжня людина в ногу з часом
крокує.**

Окраса мови — прислів'я

**Людина красна обличчям,
обличчя — очима,
рот — язиком, язик — словом.**

○

**Найсолодше й найгіркіше в світі —
слово.**

○

**Окраса молодця — борода,
окраса слова — прислів'я.**

○

Прийшло до серця — піде з вуст.

○

Вуста — терези розуму.

○

**Матір води — річка,
матір слова — вухо.**

Добре слово — володар душі.

○

**Добре слово і слона на дорогу
виведе.**

○

Добре слово солодше за мед.

○

**Добре слово — квітка, погане —
колючка.**

○

**На ласкаве слово і змія з нори
виповзе.**

○

Від щирого слова світ радіє.

○

Той, хто бурчить, швидше старіє.

○

Одного слова мало, двох — багато.

○

**Обдумане слово — фортеця,
базікання — біда.**

**Скажеш, не подумавши,
клопоту не оберешся.**

○

Раз скажи, двічі подумай.

○

Поквапиш заїку — нічого не скаже.

○

Знай більше, говори менше.

○

Не кричи на вітер — голос зірвеш.

○

**Як п'ятдесят пустих слів,
краще одне вагоме.**

○

**Мотузок добрий довгий,
слово — коротке.**

○

Слово коротке, зате думка довга.

○

**Скажеш слово —
і силою назад не повернеш.**

Багатослів'я — тягар віслюка.

○

Сказаного слова не проковтнеш.

○

Бачив — кажи, не бачив — мовчи.

○

Обіцяй не словом, а ділом.

○

**Мова солодка, та сили в ній менше,
аніж у соломі.**

○

**Рот — один, вух — двос, кажи раз,
слухай сорок два рази.**

○

**Добрий парубок мало говорить,
багато слухає.**

○

Говорив жартома, а висловив усе.

○

**Бика хапають за роги,
людину ловлять на слові.**

**Не дивись на нього самого,
послухай, що він скаже.**

○

Вуха діряві, усе почують.

○

**Слово, що вийшло з одного рота,
перейде на тисячу вуст.**

○

На язичі мед, на серці — отрута.

○

Не вір солодким вустам.

○

Язык — ключ від серця.

○

Языка нікому не пришиєш.

○

Вузлики таємниці слово розв'язує.

○

Язык змушує і любити, і ненавидіти.

○

Язык гостріший за шаблю.

Кінчик калама ¹ гостріший за шаблю.

○

**Рана від шаблі загоїться,
від язика — ні.**

○

**Питатимеш — гори перейдеш,
не питатимеш — на рівнині
заблудишся.**

○

Мову німого розуміє мати.

○

Караванник знає мову верблюдів.

○

**Як нема рису й масла,
із самих слів плову не зварюш.**

○

**Від слова «мед»
у роті солодко не стане.**

○

**Як нема пшеничного хліба,
хай хоч слово буде пшеничне.**

¹ К а л а м — перо.

**Десь золото є, прийдеш —
і міді не знайдеш.**

○

**Кажуть, що десь білорибця плаває,
подивися — звичайної рибчини
не побачиш.**

○

**Правдивим будеш — трояндою
станеш, брехливим будеш —
попелом станеш.**

○

Кривда відстає од правди.

○

У брехні свідків нема.

○

**Брехуна знати не по словах,
а по очах.**

○

Облудне слово губить людину.

○

**Краще смерть із правдою,
аніж життя з брехнею.**

Найгірше слово — плітка.

○

**Брехунові не вірять,
коли він і правду каже.**

○

**Правда не зважає
й на приятелів.**

○

Правда всі перепони здолає.

○

**Гіркота правди краща за мед
кривди.**

○

Правдиве слово буває гірким.

○

Правда у вогні не горить.

○

**Хоч і сидиш криво,
говори прямо.**

○

**Чого не досягнеш добром,
не візьмеш і мечем.**

День радощів короткий.

○

Від щастя молодшають, від горя старіють.

○

Добрий намір — половина щастя.

○

Щастя у скрині, ключі — на небі.

○

Час минув — щастя минуло.

○

**Хто не бачив чорного,
той не побачить і білого.**

○

Біда приходить непрохана.

○

Біда завжди під ногами.

○

Прийшла біда — будь мужнім.

○

Залізо точить іржа, людину — горе.

*** * ***

Земля — скарбниця, вода — золото.

○

**Окраса пустелі — вода,
окраса води — лебідь.**

○

**Окраса неба — зорі,
чоловіка — борода, жінки — волосся.**

○

Окраса неба — сонце й місяць.

○

Зійде місяць — побачить всесвіт.

○

**Не насититься вогонь дровами,
земля дощами, краплями — потік,
життям — людина.**

○

Земля годує, вогонь нищить.

○

**Потрапив у землю —
трояндою зросте, упав у вогонь —
попелом стане.**

**У вогню нема зубів — йому байдуже,
чи сухе, чи сире.**

○

Вітер — батіг холоду.

○

**Дерево, що росте на своєму місці,
досягне неба.**

○

Двічі на рік весна не приходить.

○

**Який буде рік —
по новрузу¹ видно.**

○

**Ворона хоч тисячу разів каркне,
весни не буде,
гуска один раз крякне —
прийшла весна.**

○

**У зимового дня сорок примх,
у кожної примхи свої дивацтва.**

¹ Н о в р у з — новий рік на Сході.

**Після новруза зима не завітає,
після рівнодення весна не вернеться.**

○

**Не було справжньої зими,
не буде й літа бажаного.**

○

**Де багато півнів,
там світанок найраніший.**

○

Глечик розбивається один раз.

○

Вода збіжить — каміння залишиться.

○

Прийшло — вважай, що піде.

○

І це страждання мине.

○

**Одному світ тісний, іншому —
просторий.**

○

**Живе людина —
і світ видається безмежним.**

Люби життя до смерті.

○

Людина раз умирає.

○

Смерть на вік не зважає.

○

**Сивина в бороді — звістка
про старість.**

○

І відважному життя дороге.

○

**Юнак не боїться смерті,
кінь — бігу.**

○

**Про страх смерті спитай у миші,
що побувала в мишоловці.**

○

**Загравала миша з кішкою —
смерть знайшла.**

○

Краще жива миша, як мертвий лев.

Смерть кішки — для мишей бенкет.

○

Миші смерть, кішці сміх.

○

**Коза думає про життя,
різник — про м'ясо.**

○

**Хвороба невиліковна —
і Лукман¹ безсилий.**

○

Захворіти легко, важче вилікуватись.

○

Хто хворий, той шукає ліки.

○

**Хочеш бути здоровим — менше їж
хочеш поваги — менше базікай.**

○

Багато їсти — копати собі могилу.

•

¹ Л у к м а н — легендарний лікар і мудрець.

**Лікар той, хто сам багато
хворів.**

○

**Бува, що страждання гірші
за смерть.**

○

**Не кажи, що болить голова,
здоровому.**

○

**Підеш до знахаря — знайдеш
хворобу.**

○

**Приховуєш хворобу,
та лихоманка виказує.**

○

**Приховуєш борги — дізнаються,
приховуєш хворобу —
постраждаєш.**

○

У здорової людини і майно ціле.

○

Здоров'я — привілля.

Буде здоров'я, буде й привілля.

○

**Аби голова ціла,
а волосся виросте.**

○

**Голова на плечах,
а шапка знайдеться.**

○

З лиця води не п'ють.

○

Стояча вода пліснявіс.

*** * ***

**Смак їжі знає той, хто їв,
труднощі дороги звідав той,
хто її подолав.**

○

**Рот без зубів —
все одно що млин без жорен.**

○

Кожній тварині — свій корм.

**І для однієї курки потрібні корм
і вода.**

○

**Заманеться верблюдові колючки,
шию простягне.**

○

**Закортить жабі води —
раз підштовхнеш, двічі стрибне.**

○

Краще багато каші, ніж ложка плову.

○

На кожній скатертині свій хліб.

○

**Несмачної юшки сіллю
не приправиш.**

○

Цукор сам по собі солодкий.

○

На свічку казана не ставлять.

○

Багато жив,— багато бачив.

Молоді руки — золоті.

○

**Найкраще виховання —
повага до старших.**

○

**Хто не поважає молодшого,
той не шанує і старшого.**

○

**Старших поважай,
але й молодших не забувай.**

○

**Нема молодших —
не буде і старших.**

○

**Помилятися — молодим,
прощати — старим.**

○

**Повір один раз слову старшого,
іншим разом — слову молодшого.**

○

**У кого нема старого,
у того нема й нового.**

Старіє людина, а не час.

○

**Кінь старіє — поле не старіє,
джигіт старіє — час не старіє.**

○

**Коза мекає, а вода тече,
дитя плаче, а дні біжать.**

○

Довго жити — вроди позбутися.

○

**Сів на скакуна —
із супутником розлучишся,
довго живеш —
із другом не розлучишся.**

○

**Прийшов молодий — до праці,
прийшов старий — до частування.**

○

**Старший починає, молодший
продовжує.**

○

**Куди не ступав жеребець,
забрєде лоша.**

**З'явилася сивина,
та розуму не додалося.**

○

**Сьогоднішній горобець
вчорашнього цвірінчати вчигь.**

○

**Постарів верблюд —
за верблюденям чвалас.**

○

**Постарів вовк —
здобич від нього втече.**

○

**Сухі дерева горять, живі --
плоди приносять.**

○

**У готову страву холодної води
не доливають.**

○

**Краще яйце сьогодні,
аніж курка завтра.**

○

**Достигли дині —
не треба огірків.**

В несмачної дині насіння багато.

○

**Молоко в корови не у вим'ї,
а в шлунку.**

○

**Годуватимеш коня половою,
скакуном не стане.**

○

Що в казані, те й у ложці.

○

І стара каша, і стара чаша.

○

Недоїдків лисиці лев не їстиме.

○

**Хто не голодував у пустелі,
не оцінить смаку свіжого хліба.**

*** * ***

Арча не сохне, чинара не гниє.

○

**Черепаха на дерево не видереться,
жаба не полетить.**

Де нема птахів, там і жаба соловей.

○

Сплячій змії на хвіст не наступай.

○

Змію беруть не за хвіст, а за голову.

○

Орел вільний тільки з крильми.

○

**Птах летить за допомогою крил,
але сідає за допомогою хвоста.**

○

**Птах за політ зі своїх крил
платні не бере.**

○

Невчасно закукурікав півень.

○

Кури скрізь однаково кудкудачуть.

○

Гарна курка, та яєць не несе.

○

Хоч і повінь світова, гусаку байдуже.

Здобич сові сама до рота лізе.

○

**Як ворона не кряче —
не бути їй ні качкою, ні цесаркою.**

○

**Як нема качок в озері, то й кулик
пан.**

○

**Журавель у небі,
а сильце на землі.**

○

Однаково — чорна свиня чи біла.

○

Барану роги не тягар.

○

Хай і цап, аби молоко давав.

○

**Якщо вовк не з'їсть,
то коза до Мекки дійде.**

○

**У жирної вівці життя
коротке.**

Коли реве віслюк, соловей мовчить.

○

**У кулана¹ нема жовчного міхура,
у птаха — молока.**

○

Ішак низенький — кожен сідас.

○

Ішак любить солончак.

○

**Голодний ішак швидше
за ситого коня біжить.**

○

**Аби ішакові роги —
нічого не лишилося б живого.**

○

**Не йде ішак до вантажу —
тягни вантаж до нього.**

○

Віслюкові й тигряча шкура — в'юк.

¹ К у л а н — дикий осел.

**Скільки осла не хвали, конем
не стане.**

○

Осел вважає себе кращим за коня.

○

**Те, що верблюд скине із себе,—
віслюкові поклажа.**

○

Пес гавкає, верблюд не помічас.

○

У кого кінь, у того й крила.

○

Кінь — крила джигіта.

○

Хто має коня, той не знає горя.

○

**Осел бажає їздцю загибелі,
кінь — щастя.**

○

**Добрий кінь і в дірявій попоні
гарний.**

Друг коня — друг батька.

○

Норов коня знає господар.

○

**Купуєш казан — спершу постукай;
береш коня — спершу поскачи
на ньому.**

○

**Не доглядатимеш коня —
стане на день,
доглядатимеш — на багато літ.**

○

**Сів на коня — не забувай про себе,
зліз із коня — не забувай про нього.**

○

Пожаліш коня — в полон попадеш.

○

**Кінь ступить тисячу разів туди,
куди не хотів ступати.**

○

**Двох коней до одного дерева
не прив'язують.**

**Доброму коневі — один батіг,
шкапі — тисяча.**

○

**Не їздитимеш на коні —
не пізнаєш дороги.**

○

**Вірний пес кращий за нециру
людину.**

○

Собака — співбесідник пастухові.

○

Собаці — кістку, свині — дерть.

○

**Собака знає хазяїна,
кішка — хазяйку.**

○

**Собака ображається —
хазяїн не розуміє,
кішка ображається —
хазяйці невтямки.**

○

**Кажуть, у мороз собака кішці
замовляє шубу.**

**Не ручайся, що собака не вкусить,
а кінь не хвицне.**

○

**Підходь до собаки ззаду,
до коня — спереду.**

○

Собака на своєму подвір'ї хоробрий.

○

**Собака вважає себе хоробрішим
за вовка.**

○

**В кишлаку¹, де багато собак,
ходять з палицею.**

○

Скажений пес і господаря покусас.

○

**Собачі прокляття вовкові
не дошкуляють.**

○

Собачим очам дим не шкодить.

¹ К и ш л а к — селище.

**Якби справдилося бажання пса —
з небес падало б м'ясо.**

○

Собака гавкає, а караван іде.

○

**Битимеш собаку — овець
не стерегтиме.**

○

**Поки лисиця доведе, хто вона,—
шкури позбудеться.**

○

**Не хитрість, не лестоці
рятують лисицю,
а звичка не потрапляти на очі.**

○

Вовчі вуха на здобичі.

○

**Не до сну отарі,
коли вовк у кошарі.**

○

**Хто жаліє вовка,
той позбудеться овець.**

Доля вовка — в ногах.

○

**Якщо в каравані є одnogорбий
верблюду, в'юк на землі
не залежиться.**

○

Більший за верблюда є ще слон.

*** * ***

Без вітру трава не ворухнеться.

○

Гілка ламається там, де гнеться.

○

Мотузок рветься там, де тонко.

○

Диму без вогню не буває.

○

Вогонь розгоряється з іскри.

○

**Який мінарет будується,
така й яма копається.**

Одного барана двічі не ріжуть.

○

Хто попав у солончак, вийде солоний.

○

**Одних птахів годують м'ясом,
інших пускають на м'ясо.**

○

Від свині хоча б щетина.

○

**Що робити лисиці на базарній
вулиці?**

○

Раз на тиждень базар, та й то дощ.

○

Хробак точить дерево ізсередини.

○

Що не місто, то й звичай.

○

Кожна річ гарна при потребі.

○

Потрібний камінь не важкий.

**Не все, що блищить,—
сніг.**

○

Вода каламутніє з витоку.

○

В новому глечику вода свіжа.

○

Замість солі не лижи лід.

○

**Позичати щось —
справжній тягар.**

○

**Змія отруту бере там,
де бджола знаходить мед.**

○

**Краще будь трояндою на грудях,
аніж колючкою в нозі.**

○

Не шукай перлів у гною.

○

**Почешиш псові на шию алмаз —
заплаче і пес, і алмаз.**

Алмаз на землі не валяється.

○

**І той, хто води приніс, і той,
хто глечик розбив, виходить, рівні?**

○

**Переходячи міст,
і ведмідь каже: «Матінко!»**

○

**Не тоді треба каятися,
коли вода вище носа піднімається.**

○

**Справі кінець —
осел мій вибрався з трясовини.**

○

**Звідки мені знати,
що ти в темряві підморгнув?**

○

**Сліпій курці все видається
пшеницею.**

○

**Чи не однаково,
як сісти на віслиюка —
справа чи зліва?**

**У кого кибитка димить,
той не змерзне.**

○

**Коли караван обернеться,
кульгавий опицнеться попереду.**

○

**У загубленого ножа колодочка
золота.**

○

Ніж без піхов не залишиться.

○

**Порожній лантух стояти
не буде.**

○

**З попелу горба не насиплеш,
із снігу — кургану.**

○

**Будинок, що руйнується,
не врятуєш однією цеглиною.**

○

**Гарба рипить за сорок днів до того,
як розвалиться.**

Поблизу річки криниці не копають.

○

Кривий кілок забивай кривою довбнею.

○

Стара одежа не гріє.

○

Каменя сокирою не розколеш.

○

Камінь у вогні не горить.

○

На гарбі зайця не впіймаєш.

○

Сплячий сплячого не розбудить.

○

Не шукай пилу на льоду.

○

Неспійманої риби не продавай.

○

**Не йди вночі на вогонь,
удень — на дим.**

Підійдеш до казана — забруднишся.

○

Хай буде мало, та добре.

○

Троянди плодів не дають.

○

**Кількість — добре,
та якість — ще краще.**

○

**Де нема руху,
там нема й блага.**

○

**Гірке й солодке знає той, хто їв,
далеке й близьке — хто ходив.**

○

**Крокуєш — дорогу долаєш,
сидиш — дні коротаєш.**

○

**Ходиш — ніби річка вируєш,
сидиш — як кошма лежиш.**

○

Дорогу подолає той, хто йде.

Хто йде, той через гори перейде.

○

Хто йде, той і піски подолає.

○

**Видно гору — вважай, що вона
близько.**

○

**Погода, непогода,
а мандрівникові — дорога.**

○

**В пустелі дорогà вода,
в дорозі — чесна людина.**

○

**Не жалкуй за минулим,
не бійся майбутнього.**

○

**Надії не полишай,
серцем не остигай.**

○

**У правдивій справі народ —
підмога.**

**Людини не визнаєш,
поки з нею разом не поживеш.**

○

**Краще вмерти стоячи,
як жити на колінах.**

З М І С Т

5	Вступне слово Михайла Михайлова
14	В єдності — сила
28	Без води нема життя, без праці — добробуту
48	Багач їсть плов, бідний дим ковтає
66	Людина без друзів, як дерево без коріння
86	Маєш розум — прямуй за ним, нема розуму — йди за приказкою
112	Окраса мови — прислів'я

ТУРКМЕНСКИЕ ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ

С б о р н и к

Составитель и переводчик
Михаил Михайлов
Серия «Мудрость народная»
Издательство «Дніпро»
(На українском языке)

Редактор З. Г. Коваль
Художник Ю. І. Крига
Художній редактор В. В. Машков
Технічний редактор І. О. Селезньова
Коректори Н. О. Маслова,
Н. І. Прохоренко

ІБ № 347

Здано на виробництво 02.03.78.

Підписано до друку 06.06.78. БФ 32978.

Формат 70×108¹/₆₄.

Папір машинно-крейдяний.

Гарнітура звич. нова. Друк. високий.

Умовн. друк. арк. 3.325.

Обліково-видавн. арк. 2,149.

Тираж 50 000. Замовл. 8—51. Ціна 40 коп.

Видавництво «Дніпро»,

252601, Київ-МСП, Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика «Жовтень»
республіканського виробничого
об'єднання «Поліграфкнига»,
252053, Київ, Артема, 23а.

40 коп.

